

შორენა ლომაია

სამურზაყანოს ზოგი ტოპონიმისათვის

სამურზაყანოს ტოპონიმია კარგად არის შესწავლილი ვრცელ მონოგრაფიაში “სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელები“ (ბ. ცხადაია, 2003). წიგნში თავმოყრილია დიდი მოცულობის მასალა, თუმცა რიგი ტოპონიმების ამ ლექსიკონში ვერ მოხვდა. ამჯერად შევეცხებით რამდენიმე ტოპონიმს.

ჯალი. ეს არის სოფლის სახელი. მდებარეობს ოჩამჩირის თემში, სოფლების: მოქვის, აკვასკასა და გუფის საზღვრებს შორის. ქართულენოვან ვიკიპედიაშიც ვკითხულობთ: ჯალი, სოფელი აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, ოჩამჩირის მუნიციპალიტეტში (მოქვის თემი), მოქვისა და დალიძვის შუამდინარეთში, ზღვის დონიდან 160 მ, ოჩამჩირიდან 32 კმ, აკვასკიდან (უახლოესი რკინიგზის სადგური) 10 კმ. 2008 წლიდან ოკუპირებულია რუსეთის ფედერაციის მიერ.

სოფლის სახელწოდების ეტიმოლოგია მეცნიერულად შესწავლილი არ არის, ხალხური ეტიმოლოგიები კი ასეთია: 1) ამ ტერიტორიაზე თურმე ხარობდა საუკეთესო ჯიშის ხეები (უფრო ბზა), რომელიც გაჰქონდათ გასაყიდად თურქეთში. ამიტომაც ამ ადგილს ადრე ერქვა **ოჯალონი** (შდრ.: ოჯალეფე||| ოჯალე “ტყე”) (ი. ყიფშიძე, 1994). ნჯა/მჯა/ჯა ლაზ. შდრ. ძელი. მეგრ. ჯა (არნ. ჩიქობავა, 1938). ქართ. ძელ-ძელ-ი “ხე“; მეგრ. ჯა-ჯა “ხე“; ჯალ-ეფ-ი “ხეები; ო-ჯალ-ე-ში-ი “ძელისა; საძელისი (ვაზის ჯიში)“ ჩე-ჯა “ალვის ხე; (სიტყვა-სიტყვით, თეთრი ხე“); ლაზ. **ჯა/-ნჯა/-მჯა/-ჯა/ნჯა/მჯა** “ხე“ ლაზურში დასტურდება აგრეთვე **ჯაილონი/ჯალონა** (თანდილავა, 2013). **ჯალონი** — მთის ტყიანი ზონა ლაკადიდან შეშელეთამდე (მთა), **ჯა** (მეგრ.) “ხე: - **ჯალონი** ტყე, ტყიანი“ (ბ. ცხადაია, 2003).

სხვა ვერსიით, ამ ადგილას არსებულა სოფელი, რომლის მკვიდრნი რაღაც უბედურებას უმსხვერპლია, გადარჩენილა მხოლოდ ერთი კაცი, რომელსაც არ მიუტოვებია მშობლიური მხარე, დაოჯახებულა და ისევ განახლებულა ცხოვრება. ე. ი. ის კაცი ყოფილა “ჯალი“. ამ მნიშვნელობით მეგრულში დღესაც გამოიყენება ეს სიტყვა: “კოჩიშ **ჯალი** (მძევალი) რექო? “კაცის მძევალი ხარ?“ იმ შემთხვევაში ეუბნებიან ადამიანს, როცა ძალიან სახიფათო საქმეზე მიდის. არც ეს მნიშვნელობაა უცხო სხვა ქართველური ენებისთვის: ქართ. მძევალ-მძევალ-ი; მეგრ. ჯალ-ჯალ-ი “მძევალი“ გვხვდება ძველ ქართულში; ქართულ მძევალ- ფორმას შეესატყვისება მეგრული ჯალ“ჯალი-ჯაალი “კვერცხი, საგანგებოდ დატოვებული საბუდარში, (მძევალი) (ი. ყიფშიძე, 1994). საბუდარში შინაური ფრინველების მისაჩვევად კვერცხს დაუდებენ, რომელსაც მეგრულში ჯაილ კვერცხი ჰქვია. მარტვილურში ასევე დადასტურებულია ლძიალი//რზიალი ლექსიკური ერთეული (ნ. გულუა, 2006). შდრ.: დიალექტური მძევალი “ზუდეში დატოვებული კვერცხი“ (ს. ჟღენტე, 1953). შდრ. ასევე ჯალაბი “დედაწული ჯალაბიანი “ოჯახის პატრონი“ (ზ. სარჯველაძე, 2004). ჯალაბი “სახლეულობა“, ჯალაბობა “ოჯახი, კერძობა“ (ალ. ნეიმანი, 1978).

მსგავსი გამოთქმა მძევალ/ჯალ- სიტყვის მონაწილეობით მეგრულშიც დასტურდება — სი უჯალეთ ეშალაფირი “შე უმძევლოდ ამოგდებულო”. სემანტიკურად გასაგებია, თუ რატომ მიიღო სვანურში სიტყვამ ძირ-ფესვის გაგება; **ჯალ//ჯალ//ჯალ “მძევალი”** ზანიზმად უნდა ჩაითვალოს. თუ დავუშვებთ, რომ მ-ძევ-ალ ფორმა ძე- “მემკვიდრე, ვაჟიშვილი, ფუძეს” (მ. ჩუხუა) შეიცავს, მაშინ დასაშვებია სოფელ ჯალის ეტიმოლოგიის მეორე ვერსია უფრო სწორი იყოს. შდრ.: ქართ. მძევ-მძევალი; გარეკახური მძევარი; სვან. “ძირი, ფესვი”. ჯა-ლი “მძევალი” ჯა-ალ-ი “ბუდეში ჩადებული კვერცხი” (მ. ჩუხუა, 2000-2003).

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ სოფელი ორად იყოფა: **მარგალეფიშ ჯალი** ანუ **ჯალაგრუა** “მეგრელების ჯალი” და **აფხაზებიშ ჯალი** ანუ **ჯალაფსუა** “აფხაზების ჯალი”. დაყოფა ომის შემდგომდროინდელია, რადგან ომამდე მეგრელების ჯალი ეკუთვნოდა მოქვის თემს, ხოლო აფხაზების ჯალი აკვასკის სოფლის საბჭოს.

რაც შეეხება აღნიშნული ტოპონიმების ჯალაფსუა და ჯალაგრუა სტრუქტურას, ნათელია, რომ მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობა პოსტპოზიციურია, მეგრულ **მა-** თავსართს ბუნებრივად შეესაბამება აფხაზური **-ა** სუფიქსი... **რგალ** ფუძე შეკუმშულია და რგ გადასმულია (გრ).

ჯალის მიმდებარედ არის სოფელი **მოქვი**, რომელიც რამდენიმე ფონეტიკური ვარიანტით გვხვდება **მუქუ//მოქუ**. მდინარეც ამავე სახელწოდების ჩამოუდის: მოქვი//მოქვეწყარი//მოქუშწყარი. ამ მდინარის რამდენიმე მიკროტოპონიმი ადამიანთა სახელების მიხედვითაა შერქმეული: პეტრეშ ტომბა, კოტო,...

აქვე არის ცნობილი მოქვის ეკლესია **მოქვიშ ოხვამე//მოქვის ეკლესია**.

გუფი მოსაზღვრე სოფელია იქვე, რომელიც განთქმულია ამავე სახელწოდების ჩანჩქერით, თუმცა, სამწუხაროდ, მას რუსული შესატყვისით ახსენებენ “**გუფსკი ვადაპად**”. მას გუფწყარსაც ეძახიან.

საინტერესო მიკროტოპონიმებია **პატრინხაცუ//პატრანხაცუ** და **ატიშადუ//ატაშადუ** (ასევე **გუფი, მოქვი**), რომელთა სტრუქტურა-ეტიმოლოგია შემდგომი კვლევის საგანია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. გულუა, 2006** - ნ. გულუა, ფრინველთა ლექსიკა ზანურში, თბ., 2006.
ალ. ნეიმანი, 1978 - ალ. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1978.
ს. ჟღენტი 1953 - ს. ჟღენტი, ჭანურ-მეგრულის ფონეტიკა, თბ., 1953, <http://ka.wikipedia.org/wiki..>
ზ. სარჯველაძე, 2004 - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 2004.
ზ. სარჯველაძე, ჰ. ფენრიხი, 2000 - ზ. სარჯველაძე, ჰ. ფენრიხი, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.

ი. ყიფშიძე, 1994 - ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.

არნ. ჩიქობავა, 1938 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, 1938.

მ. ჩუხუა, 2000-2003 — მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003.

ბ. ცხადაია, ვ. ჯონჯუა, 2003 - ბ. ცხადაია, ვ. ჯონჯუა, სამურზაკანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.

SHORENA LOMAIA

ON THE ISSUE OF SOME TOPONYMS FROM SAMURZAKANO

Subject matter of the article is certain toponyms which can't be found in large monograph: "Geographical names of Samurzakano". Jali. The village situates in Ochamchire community, among the villages of Mokvi, akvaska and Gufi. The etymology of the village name isn't studied scientifically, as for the folk etymologies they are the following: 1) This territory used to abound with finest tree species (mainly box trees), which were sold to Turkey. That's why the initial name of this place is Ojalon (compare Ojalefe, Ojale - a forest) [Kipshidze, 1994]. nja//mja//ja Laz. compare dzeli. Mengrelian ja [Chikobava, 1938]. Georgian dzel-dzel-I "tree"; Mengrelian ja-ja "tree"; jal-ef-I "trees; o-jal-e-shi "dzelisa"; Sadzelisi (grape breed), che-ja "poplar"; (in ex white tree); Laz. ja/-nja-/mja/ja/-nja-/mja "tree" Laz dialect also confirms jailoni/jalona [Tandilava, 2013]. Jaloni - forest zone of a mountain from Lakadi to Sheheleti (mount), ja (Mengrelian) "tree": - jaloni forest [Tskhadaia, 2013].

According to different version, there was a village at that place, inhabitants of which had become the victims of certain misfortune, only one man had survived, Jali by name, who didn't abandon home, got married and lived his life there.

It's interesting part that the village is divided into two parts: Margalepish Jali, e.g. Jalagrua "Mengrelian jali" and Apkhazebish Jali, e.g. Jalapsua "Abkhazian Jali.

Next to Jali there is the village Mokvi, which has different phonetic version Muku/Moku. The river has the same name: Mokvi/Mokvtskhari/Mokushtsyari. Several micro toponyms of this river are given according to personal names of people: Petresh Tomba, Koto, ... Mokvi church situates nearby Mokvish Okhvame/Mokvi church.

Interesting micro toponyms are Patristsakhu/Patratsaxu and Atidashu/Atashadu, (also Gupi, Mokvi), the structure-etymology of which are the subjects of different research.